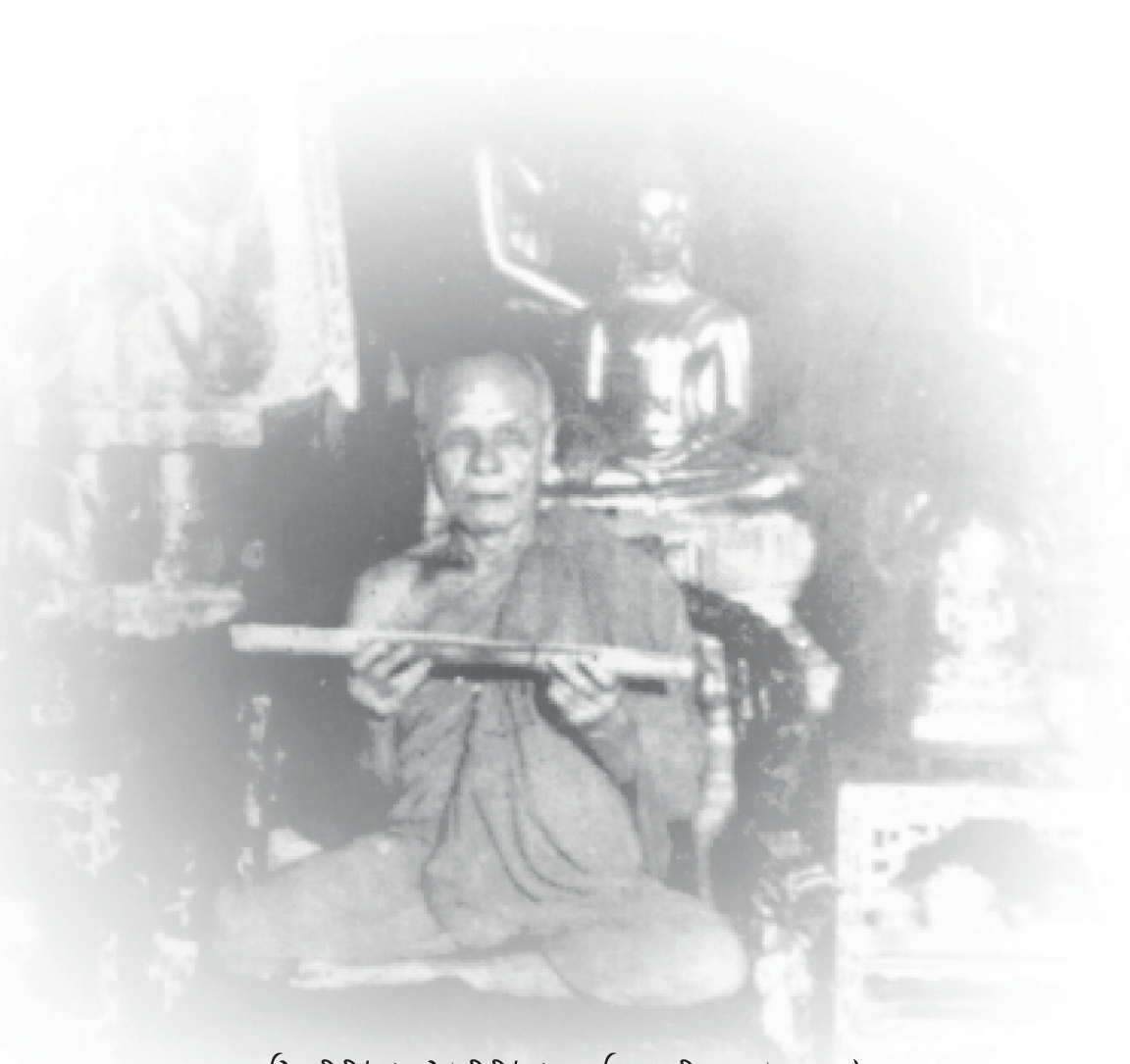

‘... เห็นไม่มีที่สุด รู้ไม่มีที่สุด เห็น จำ คิด รู้ เท่ากัน
เห็นไปแคไหนรู้ไปแค่นั้น จำไปแคไหนรู้ไปแค่นั้น
คิดไปแคไหนรู้ไปแค่นั้น เท่ากัน ไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่ากัน
นี้อย่างนี้เรียกว่าวิปัสสนา เห็นอย่างนี้เห็นด้วยตาธรรมกาย ...’
‘... ถ้าไม่ถึงไม่รู้รสชาติของนิพพานทีเดียว ถ้ามีธรรมกายแล้วยินดีนิพพานได้
นิพพานเป็นที่สงบ เป็นที่สงบ เป็นที่เยียบ เป็นที่หยุดทุกสิ่ง
ถึงนิพพานแล้ว สิ่งที่ดีจริงอยู่ที่นิพพานทั้งนั้น ...’

รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

กัณฑ์ที่ ๒๔ ติลักขณาติคาถา

๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ ทน)

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ	ยทา ปณฺณาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺนหติ ทฺวเก	เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา
สพฺเพ สงฺขารา ทฺวกาติ	ยทา ปณฺณาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺนหติ ทฺวเก	เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา
สพฺเพ ชมฺมา อนตฺตาติ	ยทา ปณฺณาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺนหติ ทฺวเก	เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา *
อปปกา เต มนุสฺสเสสุ	เย ชนา ปารคาณิน
อถายํ อิตฺรา ปชา	ตีรเมวานุชาวติ
เย จ ไซฺย สมฺมทกฺขาเต	ชมฺเม ชมฺมานวตฺติโน
เต ชนา ปารเมสฺสนฺติ	มจฺจุเชยฺยํ สุตฺตตรํ
กณฺ्हํ ชมฺมํ วิปฺปทาย	สูกํ ภาเวถ ปณฺทิต
โอภา อโนกมาตมฺม	วิเวเก ยตถ ทูรํ
ตตฺตาริรติมิจฺเจยฺย	ทิตฺวา กาเม อภิณฺจโน
ปริโยทเปยฺย อตฺตานํ	จิตฺตเกสเสหิ ปณฺทิต
เยสํ สมฺโพธิยงฺเคสุ	สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิตํ
อาทานปฏฺนิสฺสคฺเค	อนฺุปาทาย เย รตา
ชีณาสวา ชุตฺตมโน	เต โลเก ปรีนิพฺพุตาติย **

* พ.ธ.(บาลี) ๒๕/๓๐/๕๑-๕๒

** อ.ทสก.(บาลี) ๒๔/๑๕๘/๒๗๑-๒๗๒

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงธรรมิกถา แก่ด้วยวิปัสสนาภูมิปาท เป็นธรรม
สำหรับประจำของพุทธบริษัท พระองค์ทรงตรัสแยกแยะธรรมเป็นหลายประเภท ประเภท
นี้เรียกว่า วิปัสสนาภูมิปาท พระองค์ทรงประกาศตั้งแต่ครั้งพุทธกาลโน้น ในหมู่บริษัท

ทั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในครั้งกระโน้นเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ธรรมอันนี้ ธรรมสังคากาจารย์เถระเจ้าทั้งหลายร้อยกรองขึ้นสู่สังคายนาตลอดมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ บัดนี้เราท่านทั้งหลายจะพึงได้สดับ ณ บัดนี้

จะชี้แจงแสดงตามวาระพระบาลี คลีสความเป็นสยามภาษาและตามมตยาธิบายกว่าจะยุติการโดยสมควรแก่เวลา เบื้องต้นแห่งวิปัสสนาภูมิปาทนี้ว่า **สพฺเพ สงฺขารานหิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ อถ นินฺพิพฺพทติ** ทุกฺเช เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา ถ้าบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นความหมดจดพิเศษ เป็นหนทางหมดจดพิเศษ เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดพิเศษ เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดพิเศษ **อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน** บรรดามนุษย์ทั้งหลาย ชนเหล่าใดถึงซึ่งฝั่งได้ ชนเหล่านั้นมีประมาณน้อยนัก **อถายํ อิตราปชา ตีรเมวานุทฺทวติ** หมู่สัตว์นอกนี้ย่อมเลาะชายฝั่งข้างนี้นั้นแล ก็ชนทั้งหลายเหล่าใดประพฤติตามธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้ว ชนทั้งหลายเหล่านั้นจักถึงซึ่งฝั่งอันล่วงเสียซึ่งวัฏฏะอันเป็นที่ตั้งของมัจจุ อันบุคคลข้ามได้แสนยาก ข้ามได้ยากนัก บัณฑิตผู้ดำเนินด้วยคติของปัญญาย่อมละธรรมดำทั้งหลายเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญขึ้น ความยินดีอาศัยพระนิพพาน ไม่มีอาลัย จากอาลัย ยินดีได้ด้วยยากในพระนิพพาน ยินดีได้ด้วยยากในนิพพานอันเป็นที่สัจใด ควรละค้นหาทั้งหลายเสีย เป็นผู้ไม่มีกังวลแล้วปรารถนาซึ่งความยินดียิ่งในพระนิพพานนั้น บัณฑิตผู้ดำเนินด้วยคติของปัญญา ชำระตนให้ผ่องแผ้วเสียจากเครื่องเศร้าหมองของจิตทั้งหลาย จิตอันบัณฑิตทั้งหลายเหล่าใดอบรมดีแล้วโดยชอบ ในองค์แห่งการตรัสรู้ทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายเหล่าใดไม่ถือมั่นยินดีแล้วในการละการถือมั่น บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นไม่มีอาสวะ เป็นผู้โพล่งดับสนิทแล้วในโลกด้วยประการดังนี้ นี่เนื้อความของพระบาลี คลีสความเป็นสยามภาษาได้ความเท่านี้

ต่อนี้จะอธิบายขยายความในวิปัสสนาภูมิปาทเป็นลำดับไป เป็นธรรมอันสุขุมลุ่มลึกนัก เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งสิ้นไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดพิเศษ **สตฺตานํ** ของสัตว์ทั้งหลาย นี่เป็นหนทางหมดจดพิเศษของสัตว์ทั้งหลาย เห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงทั้งสิ้น ไม่

เที่ยงทั้งหมด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของมนุษย์ก็ดี ที่เป็นมนุษย์อยู่ จะได้เป็นมนุษย์อยู่ตลอดกับนับร้อยนับพันก็หาไม่ ไม่ถึง ๑๐๐ ปี ครั้งพุทธกาลยืนยาวที่สุดเพียง ๑๒๐ กว่าปีเท่านั้น ยืนจนที่สุตอายุ มีพระพากุลเถระเจ้า ยืนมากขึ้นไปกว่านั้นอายุ ๑๖๐ ปี ในครั้งพุทธกาลอายุขัย ๑๐๐ ปี บัดนี้อายุขัยกับอายุ ๗๕ ปี สัตว์อายุ ๑๐๐ ปีมีน้อยนัก ถึง ๑๐๐ ปีเท่านั้นแหละ หาไม่ค่อยได้แล้ว นี่ไม่เที่ยง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของมนุษย์ก็ดี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด รูปพรหม รูปพรหมละเอียด อรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด ทั้ง ๘ กายนี้ไม่เที่ยงทั้งนั้น เที่ยงสักกายหนึ่งก็ไม่มี ล้วนแต่ไม่เที่ยงทั้งนั้น ที่เครื่องอุปการะแก่กายเล่า ไม่เที่ยงดุจเดียวกัน สิ่งที่เป็นปรากฏ ดินชาติ รุกขชาติ วल्लीชาติ พฤษภชาติต่างๆ ไม่เที่ยงทั้งนั้น หรือดีกร้านบ้านเรือน ภูเขาตลอดจนกระทั่งภูเขาพระสุเมรุ ภูเขาจักรวาล เมื่อโลกอันตรธานก็ย่อยยับเป็นจุลไปหมด ไม่เที่ยงเลย สิ่งที่อาศัยธาตุอาศัยธรรมสังขารขึ้นนี้ไม่เที่ยงเลย เมื่อเห็นไม่เที่ยงจริงเช่นนี้แล้วก็ยอมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางอันหมดจดวิเศษ ถ้าว่าปัญญาเห็นอยู่อย่างนี้เห็นชัดๆ อยู่ดังนี้แล้ว เห็นด้วยปัญญาของตนเช่นนี้แล้ว ความถือมั่นใดๆ ในโลก ความถือมั่นใดๆ ในภพนั้นๆ ก็ยอมไม่มีเป็นแท้

ไม่ใช่ไม่เที่ยงอย่างเดียว สังขารทั้งปวงทั้งสิ้นตัดสินว่าเป็นทุกข์ **สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ** เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้นยอมเหน้อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดวิเศษ นึกดู เบญจขันธ์ทั้ง ๕ ของกายมนุษย์เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ถ้าว่าคนเจ็บไข้ละก็เห็นว่าเป็นทุกข์ คนแก่ชราเห็นเป็นทุกข์จริงๆ ถ้าว่าเป็นทุกข์จริงเป็นทุกข์ตลอด เด็กอยู่ในท้องก็ดี คลอดแล้วก็ดี เป็นเด็กเล่นโคลนเล่นทรายอยู่ก็ดี หรือรุ่นหนุ่มรุ่นสาวก็ดี หรือแก่เฒ่าชราปานใดก็ดี ถ้าว่าไม่พิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว สุขหายากนัก ทุกข์มาก เป็นทุกข์จริง ขันธ์ทั้ง ๕ เป็นทุกข์จริงๆ กายมนุษย์หยาบ กายมนุษย์ละเอียดก็เป็นทุกข์ ตลอดหมดทั้ง ๘ กาย ทุกข์ทั้งนั้น สุขหาไม่ค่อยจะเจอ มีแต่ทุกข์ มีสุขบ้างเล็กน้อยตามภาษาของสัตว์ที่เกิดในภพนั้น เมื่อมนุษย์รู้ชัดเช่นนี้ก็เบื่อหน่ายในทุกข์ นี่แหละเป็นอย่างนี้แหละ เป็นหนทางหมดจดวิเศษ

ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อใดบุคคลเห็นตามความเป็นจริงว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว รูปธรรมนามธรรมก็ไม่ใช่ตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ มนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูป

พรหมละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย ตลอดจนกระทั่งถึงพระอนาคาทั้งหลาย เหล่านั้น ตลอดจนกระทั่งถึงพระอรหันต์ ไม่ใช่ตัวทั้งนั้น ตัวต้องอาศัยธรรมนั้น ธรรมต้องอาศัยตัวนั้น อาศัยซึ่งกันและกัน แต่ว่าธรรมทั้งหลายเหล่านั้นไม่ใช่ตัวจริงๆ เมื่อเห็นจริงลงไปดังนี้ว่าธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวแล้ว ย่อมเปื้อนหายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดพิเศษลึกซึ้งดุจเดียวกัน ธรรมทั้งหลาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด กายธรรม กายธรรมละเอียด กายโสดา โสดาละเอียด กายสกทาคา สกทาคาละเอียด กายอนาคา อนาคาละเอียด กายอรหันต์ อรหันต์ละเอียด ทุกดวงธรรมไม่ใช่ตัวทั้งนั้น เห็นจริงๆ เข้าเช่นนี้ ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์อยู่เพราะอะไรละ เพราะสภาพของขันธ์ที่เป็นโลกีย์นั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ถึงที่เป็นโลกุตระที่ข้ามขึ้นจากโลกไป อ้ายนั้นไม่กล่าว จากภพ ๓ ไปเสียแล้ว ถ้าจะกล่าวลึกลับเข้าไปอีกไม่มีเวลาจะต้องขอสงวนไว้ว่า เบญจขันธ์ทั้ง ๕ ในภพทั้ง ๓ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์จริงๆ แล้วก็ธรรมทั้งหลายที่สัตว์เหล่านั้นอาศัย เป็นดวงๆ ๘ ดวงนั้นไม่ใช่ตัวจริงๆ แม้ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมโคตรภู โคตรภูละเอียด โสดา โสดาละเอียด สกทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด อรหันต์ อรหันต์ละเอียด ๑๐ ดวงหรือเกินไปเท่าไรๆ ก็ไม่ใช่ตัว ตัวอาศัยธรรมนั้น

ที่นี้จะกล่าวถึงตัวละ เมื่อว่าไม่ใช่ตัวแล้วอะไรเป็นตัวละ เรื่องนี้ได้แสดงแล้วเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าโปรดภิกษุราชกุมาร ๓๐ หย่อนอยู่หญิงแพศยาคนหนึ่ง ทั้งราชกุมาร ๓๐ มเหสีอีก ๒๙ ก็รวบเป็น ๕๙ หย่อน ๖๐ อยู่คนหนึ่ง พระองค์ทรงตรัสเทศนาบอกตัวที่เดียว นี่ได้แสดงมาแล้ว แสดงมากก็เกินๆ ใหญ่ทีเดียว ไม่ใช่กัณฑ์ย่อย แสดงถึงตัวนี้ กายมนุษย์นี้แหละเป็นตัวโดยสมมติ กายมนุษย์ละเอียดก็เป็นตัวโดยสมมติ ไม่ใช่ตัวจริงๆ ไม่ใช่ตัวโดยวิมุตติ ทั้ง ๘ กาย กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด เป็นตัวโดยสมมติทั้งนั้น เป็นตัวโดยวิมุตติละ กายธรรม กายธรรมละเอียด กายโสดา โสดาละเอียด กายธรรมสกทาคา สกทาคาละเอียด กายธรรมอนาคา อนาคาละเอียด กายธรรมอรหันต์ อรหันต์ละเอียด นี่เป็นตัวโดยวิมุตติทั้งนั้น เป็นชั้นๆ ไป เป็นตัววิมุตติ แต่ว่าถึงกายพระอรหันต์ ถึงวิราจธาตุวิราจธรรมที่เดียว ถึงวิราจธาตุวิราจธรรมถึงกระนั้น ที่จะไปเป็นพระอรหันต์เป็นตัววิมุตติแท้ๆ ที่เดียว เข้าถึงวิราจธาตุวิราจธรรม ออกจากสราจธาตุสราจธรรมไปที่เดียว นี่ความจริงเป็นอย่างนี้ ถ้าว่ามีวิปัสสนาเห็น มีวิปัสสนาก็มี

ธรรมกาย เห็นด้วยตาธรรมกายนั้นแหละเรียกว่าวิปัสสนา แปลว่าเห็นแจ้งเห็นวิเศษ เห็นต่าง ๆ เห็นไม่มีที่สุด ตาธรรมกายโคจรตมเห็นแค่นี้ ตาธรรมกายโสดา โสดาละเอียดเห็นแค่นี้ สกทาคา สกทาละเอียดเห็นแค่นี้ พระอนาคา อนาคาละเอียดเห็นแค่นี้ พระอรหัต อรหัตละเอียดเห็นแค่นี้ หนักขึ้นไปไม่มีที่สุด นับอสงไขยไม่ถ้วน เห็นไม่มีที่สุด รู้ไม่มีที่สุด เห็น จำ คิด รู้ เท่ากัน เห็นไปแคไหนรู้ไปแค่นั้น จำไปแคไหนรู้ไปแค่นั้น คิดไปแคไหนรู้ไปแค่นั้น เท่ากัน ไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่ากัน นี้อย่างนี้เรียกว่าวิปัสสนา เห็นอย่างนี้เห็นด้วยตาธรรมกาย เห็นด้วยตากายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด เห็นเท่าไรก็เห็นไป เรียกว่าอยู่ในหน้าที่ สมณะทั้งนั้นไม่ใช่วิปัสสนา ถ้าวิปัสสนาละก็ต้องเห็นด้วยตาธรรมกาย นั่นแหละเป็นตัววิปัสสนา จริงๆ ละ

เมื่อรู้จักหลักอันนี้ ในทำของพระรัตนตรัยนี้ได้ชี้หลักไว้ นี่กล่าวถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่า บรรดาคนมนุษย์มากมาย น้อยคนนัก น้อยหน้าที่เดียวที่จะเข้าถึงฝั่งได้ น้อยนักที่เข้าถึงฝั่งนั้นคือนิพพานทีเดียว เข้าถึงนิพพานไม่ใช่เป็นของเข้าถึงง่าย ในวัดปากน้ำนี้มีจำนวน ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา มาก เข้าถึงนิพพานได้ ๑๕๐ กว่า มีธรรมกายไปนิพพานได้ ออกไปนิพพานได้ ๑๕๐ กว่า แต่หมดประเทศไทยนอกจาก วิชชานี้แล้ว ไม่มีใครไปนิพพานได้เลย ไปนิพพานได้ก็แต่ธรรมกายเท่านั้น นี่พึงรู้ชัด อย่างนี้ ถ้ารู้ชัดอย่างนี้จะก็หมุ่สัตว์นอกนี้ที่ย่อมเลาะอยู่ชายฝั่งข้างนี้เท่านั้น เลาะอยู่ใน ลักกายทิฐิ ใต้อยู่แต่กายมนุษย์นี้เอง ใจไม่พ้นกายมนุษย์ไป พ้นจากกายมนุษย์ไป ไปใต้อยู่กับกายมนุษย์ละเอียดที่ฝันไป เลาะอยู่แต่ฝั่งข้างนี้ พ้นจากกายมนุษย์ละเอียด ไป ไปติดอยู่กับกายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด กาย อรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด ออกจากภพไม่ได้ ติดอยู่ในภพ ติดอยู่กับกายเหล่านี้ นี่ได้ชื่อว่าเลาะอยู่แต่ชายฝั่งข้างนี้ ไม่ไปถึงพระนิพพาน พวกที่มีธรรมกายนั้นไปถึง นิพพาน ผู้ที่ไปถึงนิพพานแล้วมามองดูผู้ที่ไม่ไปนั้น ผู้ที่ไปนิพพานได้หาว่าผู้ที่ไม่ไป นั้นตาบอด มองไม่เห็นนิพพาน งุ่มง่ามจะงะอยู่ในกายเหล่านี้เอง งุ่มง่ามอยู่ในนี้เอง ตาบอดแล้วไม่รู้ว่าตาบอดด้วยนะ ใช้ว่าจะรู้ตัวเมื่อไรละ ไม่รู้เสียด้วย ถ้ารู้ตัวว่าตัวตา บอดก็รับทำให้ตาดี ให้เข้าถึงธรรมกายให้ได้ เข้าถึงธรรมกายก็เป็นตาดีกัน ไม่เข้าถึง ธรรมกายก็เป็นตาบอด ไม่เข้าถึงนิพพาน ไปนิพพานไม่ได้ เห็นนิพพานไปนิพพานได้

ก็เรียกว่าตาดี นี่ตรงอยู่อย่างนี้ เมื่อรู้จักหลักดังนี้แล้ว ก็คนทั้งหลายเหล่าใดแล ปฏิบัติตามธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้ว พระตถาคตก็ธรรมกายนั้นแหละ

ธรรมอะไรที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้วละ ธรรมที่ทำให้เป็นกายเป็นลำดับไป จนกระทั่งถึงกายพระอรหันต์นั้นแหละ เป็นสวากขาตธรรมละ ธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้วกล่าวชอบแล้ว ถูกหลักถูกฐานทีเดียวไม่ใช่อื่นละ ไปตามร่องรอยนั้น ถ้าว่าปฏิบัติตามแนวนั้น คนทั้งหลายเหล่านั้นก็ยอมถึงซึ่งฝั่ง ล่วงเสียซึ่งวัฏฏะเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ ยากที่บุคคลจะล่วงได้ ล่วงซึ่งวัฏฏะนั้นมันอะไรละ กัมมวัฏฏ์ กิเลสวัฏฏ์ วิปากวัฏฏ์ ไม่ข้องขัดเรื่อยไป ล่วงเสียได้แล้ว ยากที่บุคคลจะล่วงได้ ไม่ใช่เป็นของง่าย แต่ว่าต้องปฏิบัติตามธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้วจึงจะล่วงได้ ที่ล่วงได้ไปถึงนิพพานได้เป็นพระอรหันต์ตัดกิเลสเป็นสมุจเฉตปหาน นั้นล่วงได้แล้ว พวกนี้ล่วงได้แล้วทั้งนั้น เมื่อล่วงได้ขนาดนี้ ตามวาระพระบาลีว่า ถ้าจะไปทางนี้ ผู้ดำเนินด้วยคติของปัญญา ให้ละธรรมดำเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญขึ้น ดำไม่ให้มีเลย เข้าถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ก็ใสเป็นแก้ว หาหลักอื่นไม่ได้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด ไสหนักขึ้นไป สว่างหนักขึ้นไป ดำไม่มีไปแผ้วพานเลย นี่ให้ละธรรมดำเสียอย่างนี้ ยังธรรมขาวให้สะอาดให้บังเกิดปรากฏขึ้นอย่างนี้ ให้เกิดปรากฏจนกระทั่งถึงธรรมกายตลอดไป นั่นธรรมขาวทั้งนั้นพวกเหล่านี้

กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาเย สุกฺกํ ภาวเณ ปณฺทิตํ โอภา อโณกมาคมฺม อาศัเย ซึ่งนิพพานไกลจากอาลัย อาศัยาอาลัย ไม่มีอาลัย จากอาลัย เมื่อถึงพระอนาคาก็ อาศัยนิพพานได้ เมื่อถึงพระอรหันต์ละก็ไปนิพพานเลย ไปนิพพานทีเดียวไม่ไปไหนละ อาศัยนิพพาน ไม่มีอาลัย จากอาลัย กามคุณาลัย อาลัยในรูป ในกลิ่น ในเสียง ในรส ในสัมผัส ไม่มีเลย ไปอยู่นิพพานเสีย ไม่มีอาลัยไปเจือปนระคนเลย มีธรรมกายไปได้ไปนิพพานได้ ไม่เกี่ยวข้องกับอาลัยเสียเลยทีเดียว วิเวเก ยตถ ทูรํ ยินดีได้ด้วย ยากในนิพพานอันสงัดใด ถ้าว่าไม่มีธรรมกายแล้วไปยินดีไม่ได้ ถ้าไม่ถึงไม่รู้รสชาติของนิพพานทีเดียว ถ้ามีธรรมกายแล้วยินดีนิพพานได้ นิพพานเป็นที่สงัด เป็นที่สงบ เป็นที่เจียบ เป็นที่หยุดทุกสิ่ง ถึงนิพพานแล้ว สิ่งที่ดีจริงอยู่ที่นิพพานทั้งนั้น เมื่อรู้จักนี้แล้ว ตตฺถาริทธิมิจุเจฺยเย หิตฺวา กามเ อภิกฺขโณ ละกามทั้งหลายเสียได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีกังวลแล้ว บรรณานา ยินดีจำเพาะในพระนิพพานนั้น นิพพานนั้นเป็นของสำคัญนัก ลีกลับ พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์มุ่งนิพพานทั้งนั้น เมื่อเป็นพระอรหันต์นั้นมี

จำนวนเท่าไรองค์ก็มุ่งนิพพานทั้งนั้น ตั้งแต่อนาคาก็มุ่งนิพพาน ตั้งแต่มีกายธรรมก็ถ้า
 ว่าเป็นนิพพานบ่อยๆ ละก็ชอบนัก อยากจะอยู่ในนิพพาน เป็นที่เบิกบานสำราญใจ
 กว้างขวาง ทำให้อารมณ์กว้างขวาง ทำให้เยือกเย็นสนิท ปลอดโปร่งในใจ ทำให้
 สบายมากนัก นิพพาน เหตุนี้ **ปริโยทเปยฺย อุตฺตานิ จิตฺตเกฺลเสหิ ปณฺหิโต**
 บัณฑิตผู้ดำเนินด้วยคติของปัญญาเรียกว่าคนฉลาด ชำระตนให้ผ่องแผ้ว ชำระตนให้
 สะอาด เมื่อตนผ่องแผ้วสะอาดจากกรรมเครื่องเศร้าหมองของใจแล้ว เหลือแต่ธรรมกาย
 ใสสะอาดเป็นชั้นๆ ไป โคตรภู โสดา สกทาคา อนาคา อรหัต นั้นเรียกว่าสะอาดละ
 อย่างนั้นเรียกว่าสะอาดจากกรรมเครื่องเศร้าหมองของใจ ไม่มีแล้ว ผ่องแผ้วดีแล้ว จิต
 อันบัณฑิตเหล่าใดอบรมด้วยดีแล้วโดยชอบในองค์เหตุของความตรัสรู้ทั้งหลาย บัณฑิต
 ทั้งหลายเหล่านั้นย่อมไม่ถือมั่น ยินดีในการละการถือมั่น ย่อมไม่ถือมั่น ยินดีในการ
 ไม่ถือมั่น เมื่อปล่อยเสียได้หมดเสียเช่นนั้น **ชีณาสวา ชุตินฺหฺโต เต โลเก**
ปรีนิพฺพุตานิ บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะ **ชีณาสวา** ย่อมเป็นผู้
 ไม่มีอาสวะ กามาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะไม่มี หลุดหมด **ชุตินฺหฺโต** ย่อมเป็นผู้
 โพล่งรุ่งเรืองสว่าง ดับสนิทในโลกด้วยประการดังนี้ นี่เป็นผลสุดท้ายของพระสูตรนี้
 ประสงค์พระอรหัตตักิเลสเป็นสมุจเฉตปหานทีเดียว นี่เป็นหลักเป็นประธานของพระ
 พุทธศาสนา เป็นธรรมทางวิปัสสนา ธรรมนี้เป็นทางวิปัสสนาโดยแท้ กล่าวมานี้แสดง
 มานี้ตามปริยัติเทศนา ถ้าว่าจักแสดงตามหลักปฏิบัติให้ลึกซึ่งลงไปกว่านี้ เป็นของที่ลึก
 ล้ำคัมภีร์ภาพนัย

เมื่อมีธรรมกายปรากฏเห็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ เบญจ
 ขันธ์ทั้ง ๕ ที่เป็นมนุษย์ก็ดี มนุษย์ละเอียดก็ดี กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียดก็ดี กายรูป
 พรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียดก็ดี เป็นกายสัตว์
 เจริญฉานก็ดี เปเรต อสุรกาย สัตว์นรกทั้งหมด ที่เรียกว่าประกอบด้วยเบญจขันธ์ ขันธ์
 ทั้งหลายเหล่านั้นแหละเกิดจากธาตุจากกรรม ธาตุกรรมเป็นตัวยี่นให้เกิดขึ้นเป็นเบญจ
 ขันธ์ เบญจขันธ์ทั้ง ๕ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์
 ขันธ์มีเท่าใด ก็ภพก็ชาติเท่าใดย่อมเป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ** ทั้งนั้น แล้วก็ไม่ใช่ตัวด้วย
 ธรรมที่ทำให้เป็นขันธ์เหล่านั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นขันธ์เหล่านั้น ทุกขันธ์ไปทุกกายไป
 ก็ไม่ใช่ตัวอีกเหมือนกัน ได้ชื่อว่าเป็นทุกขแล้วไม่ใช่ตัวด้วย เมื่อรู้จักว่าไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัว
 ละก็ ต้องปล่อยปละละดังนี้เป็นชั้นๆ ไปดังแสดงแล้วก่อนๆ โน้น สละละกายเหล่านี้เสีย

ทุกชั้นไป เมื่อวานก็แสดงละเป็นชั้นๆ ไป ละกายมมนุษย์หยาบเข้าหากายมมนุษย์ละเอียด ละกายมมนุษย์ละเอียดเข้ากายทิพย์ ละกายทิพย์เข้าหากายทิพย์ละเอียด อยู่กลางกันเรื่อย ละกายทิพย์ละเอียดเข้าหากายรูปพรหมอยู่กลางกายทิพย์ละเอียด ละกายรูปพรหมเข้าหากายรูปพรหมละเอียดอยู่กลางกายรูปพรหม ละกายรูปพรหมละเอียดเข้าหากายอรูปพรหมอยู่กลางกายรูปพรหมละเอียด ละกายอรูปพรหมเข้าหากายอรูปพรหมละเอียด ละกายอรูปพรหมละเอียดเข้าหากายธรรม เป็นชั้นๆ ไปอย่างนี้ เมื่อถึงกายธรรมแล้วถึงขั้นวิปัสสนา

๘ กายข้างต้นกายมมนุษย์ไปจนถึงอรูปพรหมละเอียดนั้นเป็นกายขั้นสมถะ ถ้าเข้าไปถึงกายเหล่านั้นเป็นสมถะทั้งนั้น เข้าถึงวิปัสสนาไม่ได้ เพราะกายเหล่านั้นเป็นสมถะ ทำไมรู้ว่าเป็นสมถะ ภูมิสมถะบอกตำรับตำราไว้ ๔๐ กลิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ เป็น ๓๐ ละ อหारेปฏิกูลสัญญา ๑ กำหนดอาหารเป็นปฏิกูล จตุธาตुวัตถานะ ๑ กำหนดธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำหนดธาตุเหล่านี้ ทั้ง ๒ นี้ เป็น ๓๒ พรหมวิหาร ๔ เป็น ๓๖ อรูปฌาน ๔ เป็น ๔๐ ณีภูมิของสมถะ เมื่อเข้ารูปฌานต้องอาศัยมมนุษย์ กายมมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหมเข้ารูปฌาน กายอรูปพรหมเข้ารูปฌาน นี่หลักฐาน ฌานเหล่านี้ยืนยันว่า ตั้งแต่ตลอดรูปพรหมอรูปพรหมนี้แหละเป็นภูมิสมถะทั้งนั้น ไม่ใช่ภูมิวิปัสสนา

ภูมิวิปัสสนา ยกวิปัสสนาขึ้นปม ขั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรี ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปปาตธรรม ๑๒ ๖ หมวดนี้เป็นภูมิของวิปัสสนา

ขั้น ๕ ได้แสดงแล้ว รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของมนุษย์ มนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด ๘ กายนี้ขั้น ๕ ทั้งนั้น ขั้น ๕ เหล่านี้แหละตาธรรมกายเห็นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวทั้งนั้น เห็นชัดๆ อย่างนี้ นี่เป็นวิปัสสนา

อายุตนะ ๑๒ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ๑๒ นี่ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวอีกเหมือนกัน เช่นเดียวกัน แปรผันไปตามหน้าที่ของมัน เห็นชัดๆ

ธาตุ ๑๘ จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตราธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ ธาตุ ๑๘ สาม ๖ เป็น ๑๘ อายุตนะ ๖ อายุตนะหนึ่งแยกออกเป็น ๓ จักขุก็เป็นธาตุ รูป

ที่มากกระทบจักขุก็เป็นธาตุ วิญญาณที่แล่นไปรับรู้รูปที่มากกระทบนัยน์ตาก็เป็นธาตุ หูก็เป็นธาตุ เสียงที่มากกระทบหูก็เป็นธาตุ วิญญาณที่แล่นไปรับรู้ทางหูนั้นก็เป็นธาตุ จมูกก็เป็นธาตุ กลิ่นก็เป็นธาตุ รู้ที่แล่นไปตามจมูกนั้นก็เรียกว่าธาตุ ลิ้นก็เป็นธาตุ รสก็เป็นธาตุ ความรู้ที่แล่นไปตามลิ้นนั้นก็เป็นธาตุ กายก็เป็นธาตุ สัมผัสถูกต้องก็เป็นธาตุ วิญญาณที่รู้สัมผัสนั้นก็เป็นธาตุ ใจก็เป็นธาตุ อารมณ์ที่เกิดกับใจก็เป็นธาตุ วิญญาณที่รู้อารมณ์ที่เกิดกับใจนั้นก็เป็นธาตุ รู้ว่าเป็นธาตุ ล้วนแต่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น เมื่อรู้ชัดว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาดังนี้ละก็ รู้ชัดๆ เช่นนี้ เห็นชัดๆ เช่นนี้ นี่ก็ด้วยตาธรรมกาย ตากายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม อรูปพรหม ทั้งหยาบทั้งละเอียด เห็นไม่ได้ เห็นได้แต่ตาธรรมกาย ธาตุ ๑๘ นี้ก็เห็นได้ชัดๆ

อินทรีย์ ๒๒ จักขุนทรีย์ นัยน์ตาเป็นใหญ่ โสตินทรีย์ ความได้ยินเป็นใหญ่ ฆานินทรีย์ ความรู้กลิ่นเป็นใหญ่ ชิวหินทรีย์ ความรู้รสเป็นใหญ่ กายินทรีย์ กายรับรู้ถูกต้องเป็นใหญ่ มนินทรีย์ ใจเป็นใหญ่ เป็นใหญ่ตามหน้าที่ ที่เรียกว่าอินทรีย์ ๕ ในอินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ เป็นใหญ่ตามหน้าที่ของมัน อินทรีย์ไม่ใช่มีน้อย มี ๒๒ อิตถินทรีย์ สภาวะรูปของหญิงเป็นใหญ่ บุรีสินทรีย์ สภาวะรูปของชายเป็นใหญ่ ชีวิตินทรีย์ ชีวิตเป็นใหญ่อยู่ดังนี้ สุขินทรีย์ สุขเป็นใหญ่ ทุกขินทรีย์ ทุกข์เป็นใหญ่ โสมนัสสินทรีย์ ความดีใจเป็นใหญ่ โทมนัสสินทรีย์ เสียใจเป็นใหญ่ อุเบกขินทรีย์ อุเบกขาเป็นใหญ่ สัทธินทรีย์ ความเชื่อเป็นใหญ่ วิริยินทรีย์ ความเพียรเป็นใหญ่ สตินทรีย์ สติเป็นใหญ่ สมานินทรีย์ สมาธิเป็นใหญ่ ปัญญินทรีย์ ปัญญาเป็นใหญ่ อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์ พระโสดาเป็นใหญ่ เป็นหน้าที่ของพระโสดาปัตติมรรค อัญญินทรีย์ โสดาปัตติผล สกทาคา อนาคา ถึงอรหัตมรรค เป็นใหญ่ของหน้าที่นั้นๆ อัญญาตาวันทรีย์ อรหัตเป็นใหญ่ เป็นใหญ่ในหน้าที่ของพระอรหัตผลนั้นๆ เมื่อว่าอินทรีย์ ๒๒ เหล่านี้เป็นภูมิของวิปัสสนาแท้ๆ ถ้าไม่มีตาธรรมกายมองไม่เห็น มีตาธรรมกายมองเห็น อินทรีย์ ๒๒

อริยสัจ ๔ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทุกข์นั้นมีจริง ๆ นะ หมดทั้งร่างกายนี้ทุกข์ทั้งก้อน หรือใครว่าสุข ลองเอาสุขมาดู ก็จะไปหยิบเอาทุกข์ให้ดูทั้งนั้น ตลอดจนกระทั่งชาติ เกิดก็เป็นทุกข์ ชาติปี ทุกขาคความเกิดเป็นทุกข์ เมื่อเกิดแล้วก็มีแก่ มีเจ็บ มีแปรไปตามหน้าที่ ก็ออกจากทุกข์นั้นทั้งนั้น ไม่ใช่ออกจากสุข ดังนั้นเป็นทุกข์ทั้งนั้น เกิดนั้นแหละเป็นตัวทุกข์ละ ต้องกำหนดรู้มันไว้ ทำอะไรมันก็ไม่ได้ เหตุให้เกิดมีกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นเหตุให้เกิดชาติ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา กามตัณหา อยากได้ เป็นกามตัณหา

ภวตณหา อยากให้มีให้เป็น เป็นภวตณหา เมื่อมาเป็นมามีเห็นปรากฏแล้ว ไม่อยากให้แปรไปเป็นอย่างอื่น ให้ดำรงคงที่ นั่นเป็นวิภวตณหา เหมือนเราเป็นหญิงเป็นชาย ไม่มีลูกอยากได้ลูก นั่นเป็นกามตณหาแล้ว ได้ลูกสมเจตนาเป็นภวตณหาขึ้นแล้ว ไม่อยากให้ลูกนั้นแปรไปเป็นอย่างอื่นนั่นเป็นวิภวตณหาอีกแล้ว เห็นไหมละเป็นอยู่อย่างนี้แหละ กามตณหา ภวตณหา วิภวตณหา นี่แหละเป็นเหตุให้เกิดชาติ ต้องดับด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ดังกล่าวแล้ว ถอดกันไปเป็นชั้นๆ จนกระทั่งพระอรหันต์ดับหมด ดับนั้นแหละเป็นตัวนิโรธ ที่เข้าถึงซึ่งความดับนั้นเป็นมรรค สัจธรรมทั้ง ๔ นี่ต้องมีตาธรรมกายจึงจะมองเห็น ไม่มีตาธรรมกายมองไม่เห็น

ปฏิจจนุปปาตธรรม ธรรมอาศัยซึ่งกันและกันเป็นแดนเกิดขึ้น อวิชชาความรู้ไม่จริงเป็นเหตุให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะทั้ง ๖ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาทั้ง ๓ เวทนาทั้ง ๕ เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติความเกิด ชาติก็เป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกขํ โทมนัส อุปายาส อปปีเยหิ สมุปโยโค ทุกฺโข ยมปิจุจํ น ลภติ ตมปิ ทุกฺขํ โดยย่อก็ความยึดถือมั่นในปัญจขันธ์ทั้ง ๕ เป็นทุกขํ นี่เกิดจากอวิชชาทั้งนั้น ไม่ใช่อื่น ถ้าว่าเมื่อถึงพระอรหันต์แล้ว อวิชชาหลุดหมด นี่เป็นตัววิปัสสนาชัดๆ อย่างนี้นะ ฟังรู้จักนี้แหละตามปริยัติชัดๆ ทีเดียว เมื่อรู้จักละก็ให้จำไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติ จะได้พาตนหลีกหลุดล่วงพ้นจากวัฏสงสาร มีนิพพานเป็นที่ไปโนเบื้องหน้า

ที่ได้ชี้แจงแสดงมานี้ตามวาระพระบาลี คลีความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย พอสมควรแก่เวลา เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ สทา โสตุถิ ภวนตุ เต ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลายบรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพนี้ชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยามความเพียงเท่านี้

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

